

УДК 347.63

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.3.40>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ДИТИНИ ТА РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦК УКРАЇНИ

Федурцьо Наталія Петрівна,

orcid.org/0000-0002-5535-1225

аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

У статті здійснено комплексний аналіз цивільно-правових підходів до визначення поняття «дитина» та змісту її прав у контексті сучасного розвитку законодавства України та впливу міжнародних стандартів у сфері прав людини. Обґрунтовано, що відсутність уніфікованого підходу до визначення правового статусу дитини в нормах цивільного та спеціального законодавства зумовлює труднощі правозастосування і призводить до неоднозначності судової практики. Досліджено наукові підходи до розуміння категорій «дитина» та «права дитини», зокрема акцентовано увагу на співвідношенні вікового критерію та обсягу цивільної дієздатності. Встановлено, що чинне законодавство України по-різному визначає поняття дитини, що зумовлює необхідність їх узгодження та систематизації.

Особливу увагу приділено аналізу положень проєкту Цивільного кодексу України, який пропонує новий підхід до визначення юридичного статусу дитини незалежно від набуття нею повної цивільної дієздатності. Визначено, що такі новели мають як позитивні аспекти, пов'язані з посиленням гарантій прав дитини, так і дискусійні положення щодо трансформації її правового статусу. Розглянуто також доктринальні підходи до визначення прав дитини через категорії потреб та інтересів, що формують зміст її правового статусу.

Окремо обґрунтовано важливість закріплення у цивільному законодавстві принципу найкращих інтересів дитини як базового орієнтира правозастосовної діяльності. Наголошено, що його імплементація повинна мати не декларативний, а практичний характер, зокрема шляхом деталізації механізмів врахування думки дитини залежно від її віку та рівня розвитку, а також забезпечення ефективних процедур захисту її прав. Крім того, акцентовано увагу на необхідності подальшого вдосконалення механізмів реалізації та захисту цивільних прав дитини, зокрема в умовах цифровізації суспільства та появи нових форм суспільних відносин. Зазначено, що розширення можливостей дитини щодо самостійного здійснення прав має супроводжуватися належними гарантіями безпеки та контролю з боку держави і законних представників.

Запропоновано авторське визначення прав дитини як сукупності особистих немайнових та майнових прав, обумовлених її потребами та гарантованих державою, реалізація яких забезпечує належний розвиток дитини. Зроблено висновок про необхідність уніфікації законодавчих підходів, удосконалення термінології та забезпечення системності правового регулювання у сфері захисту прав дитини.

Ключові слова: цивільне право, батьки, права дитини, захист прав, неповнолітні особи, рекодифікація, Цивільний кодекс.

Fedurtso Nataliia. Civil law principles of regulating children's rights and recodification of the Civil Code of Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of civil law approaches to defining the concept of "child" and the content of its rights in the context of the modern development of Ukrainian legislation and the influence of international standards in the field of human rights. It is substantiated that the lack of a unified approach to defining the legal status of a child in the norms of civil and special legislation causes difficulties in law enforcement and leads to ambiguity in judicial practice. Scientific approaches to understanding the categories of "child" and "child's rights" are studied, in particular, attention is focused on the correlation between the age criterion

and the scope of civil capacity. It is established that the current legislation of Ukraine defines the concept of a child differently, which necessitates their coordination and systematization. Particular attention is paid to the analysis of the provisions of the draft Civil Code of Ukraine, which offers a new approach to defining the legal status of a child regardless of the acquisition of full civil capacity by the child. It is determined that such novels have both positive aspects related to strengthening the guarantees of the child's rights, and debatable provisions regarding the transformation of its legal status. Doctrinal approaches to determining the rights of the child through the categories of needs and interests that form the content of its legal status are also considered.

The importance of enshrining the principle of the best interests of the child in civil legislation as a basic guideline for law enforcement activities is separately substantiated. It is emphasized that its implementation should be not declarative, but practical in nature, in particular by detailing the mechanisms for taking into account the child's opinion depending on its age and level of development, as well as ensuring effective procedures for protecting its rights. In addition, attention is focused on the need to further improve the mechanisms for implementing and protecting the civil rights of the child, in particular in the context of the digitalization of society and the emergence of new forms of social relations. It is noted that expanding the child's opportunities to independently exercise rights should be accompanied by appropriate guarantees of security and control from the state and legal representatives.

The author's definition of the rights of the child is proposed as a set of personal non-property and property rights, determined by their needs and guaranteed by the state, the implementation of which ensures the proper development of the child. The conclusion is made about the need to unify legislative approaches, improve terminology and ensure the systematic nature of legal regulation in the field of child rights protection.

Key words: *civil law, parents, child rights, protection of rights, minors, recodification, Civil Code.*

Постановка проблеми. Проблема цивільно-правового регулювання прав дитини в Україні набуває особливої ваги в умовах трансформації правової системи та оновлення цивільного законодавства. Чинні положення Цивільного кодексу України, попри їхню системність, не завжди повною мірою враховують сучасні підходи до розуміння дитини як самостійного суб'єкта права, носія автономних інтересів та прав. У багатьох випадках правове становище дитини розглядається крізь призму батьківських прав та обов'язків, що зумовлює потребу у більш чіткому визначенні балансу між захистом інтересів дитини та визнанням її правосуб'єктності.

Актуальність дослідження також зумовлена процесами рекодифікації Цивільного кодексу України, які відкривають можливості для переосмислення ключових підходів до регулювання особистих немайнових та майнових прав дитини. Сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією, змінами у сімейних відносинах, а також необхідністю імплементації міжнародних стандартів, вимагають комплексного оновлення цивільно-правових механізмів захисту прав дитини. У цьому

контексті важливим є забезпечення узгодженості норм цивільного та сімейного права, а також усунення існуючих колізій і прогалин.

Окремого значення набуває необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами у сфері прав дитини, зокрема у світлі євроінтеграційних процесів. Переосмислення цивільно-правових засад має сприяти впровадженню принципу найкращих інтересів дитини як визначального у приватноправових відносинах, а також розширенню можливостей дитини щодо самостійної реалізації своїх прав.

Стан дослідження теми. У доктрині цивільного та сімейного права засади правового регулювання прав дітей, а також доктринальні положення про майнові та особисті немайнові права досліджували Т. В. Боднар, В. І. Борисова, С. Б. Булеца, В. А. Ватрас, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, В. Я. Калакура, Н. С. Кузнєцова, М. В. Менджул, З. В. Ромовська, О. І. Сафончик, Р. О. Стефанчук, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, С. І. Шимон, О. А. Явор та інші. Водночас не достатньо досліджень саме у аспекті рекодифікації ЦК України.

Метою дослідження є аналіз цивільно-правових засад регулювання прав дитини під час рекодифікації ЦК України.

Виклад основного матеріалу. Положення цивільного та спеціального законодавства застосовують різні підходи до визначення правового статусу дитини, що спричиняє складнощі у правозастосовній діяльності та призводить до неоднозначності судової практики. За умов активного розвитку сфери прав людини та зростання впливу міжнародних стандартів, зокрема закріплених у Конвенції ООН про права дитини [1], зазначена проблема набуває особливої значущості.

Поняття «дитина» неодноразово стало предметом наукових досліджень, проте в більшості випадків увага приділялася передусім характеристиці її правового статусу, а не аналізу співвідношення використовуваної термінології з її фактичним змістом. Зокрема, В. Ватрас акцентує на відмінності між поняттями «дитина» та «повнолітня дочка, син» і обґрунтовує позицію, відповідно до якої дитиною слід вважати фізичну особу з моменту народження до досягнення нею 18-річного віку, яка наділена встановленими законом особистими немайновими та майновими сімейними правами [2].

Поняття «дитина» закріплене в низці нормативно-правових актів, однак його зміст не є уніфікованим. Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Сімейного кодексу України, дитиною визнається особа до досягнення нею повноліття [3]. Водночас ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначає дитиною особу віком до 18 років, якщо вона раніше не набуває повної цивільної дієздатності за нормами закону, що на неї поширюється [4]. Зокрема, чинне законодавство передбачає випадки дострокового набуття повної цивільної дієздатності: у разі укладення шлюбу до досягнення повноліття; для особи, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором або має намір займатися підприємницькою діяльністю; а також для неповнолітнього, який записаний матір'ю чи батьком дитини (статті 34, 35 ЦК України).

О. Простибоженко підкреслює, що категорія «дитина» у Цивільному кодексі

України має не лише формально-юридичний, а й засадничий характер для всієї системи правового регулювання. На його думку, чинні законодавчі підходи не вирізняються належною узгодженістю, що ускладнює правозастосовну практику. Уніфікація цього поняття на рівні ЦК України сприяла б підвищенню системності та логічної послідовності правового регулювання, а також дала б змогу усунути термінологічні розбіжності між різними нормативно-правовими актами. Водночас реалізація таких змін вимагатиме відповідного узгодження і коригування положень Сімейного кодексу України [5].

Проект ЦК України у статті 28 передбачає, що «Юридичний статус дитини має фізична особа від народження до досягнення вісімнадцятирічного віку (повноліття) безвідносно до набуття нею або надання їй повної цивільної дієздатності» [6]. Загалом збережено підхід до поділу дітей на малолітніх та неповнолітніх. При цьому, новим є конкретизація, що навіть якщо особі до 18 років нададуть повну цивільну дієздатність чи вона її набуде, особа залишається по статусу дитиною. Це доволі дискусійне положення, оскільки по віку фізична особа залишається дитиною, проте статус дитини у контексті цивільних прав та обов'язків трансформується при отриманні повної цивільної дієздатності.

Професор Конор О'Магоні, який працює в Університетському коледжі Корка (Ірландія) та обіймає посаду спеціального доповідача з питань захисту дітей, слушно підкреслює, що для належного відображення інтересів дітей у правовій площині необхідно закріплювати спеціальні норми, адресовані саме дітям. На його думку, такі положення дозволяють уникнути обмеження їхніх прав лише загальними гарантіями прав людини та забезпечують більш чітке і предметне правове регулювання [7]. Водночас варто підтримати позицію докторки юридичних наук Трюді Хауглі з Арктичного університету Норвегії, яка наголошує на багатовимірному значенні конституційного закріплення прав дітей. Зокрема, йдеться про політичний аспект, що зобов'язує органи державної влади враховувати конститу-

ційні приписи під час ухвалення рішень; символічний – який підкреслює суспільну цінність дітей і робить їх «видимими» в Основному Законі; а також юридичний – адже такі норми виступають орієнтиром для тлумачення законодавства і водночас обмежують прийняття майбутніх актів, що можуть суперечити конституційним засадам [8, с. 43].

Н. М. Опольська у дослідженні «Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект)» визначає права дитини як юридично закріплені можливості, зумовлені рівнем соціально-економічного розвитку суспільства, що спрямовані на задоволення її потреб та інтересів. Реалізація таких можливостей є необхідною умовою повноцінного життя і гармонійного розвитку дитини та може здійснюватися як нею самою, так і за участю інших осіб, із урахуванням вікових особливостей і індивідуальних здібностей [9, с. 18].

Окремої уваги заслуговує підхід Н.М. Онищенко та О.Л. Львової, які пов'язують права дитини з її можливостями забезпечувати власний гармонійний розвиток і зростання в конкретних соціальних, економічних і духовних умовах, що формуються у певний історичний період і в межах відповідного суспільного простору [10, с. 16]. Натомість О. О. Навроцький пропонує таке визначення: «права дитини – передбачені нормами чинного законодавства і гарантовані державним впливом можливості самостійно вчиняти дії, спрямовані на створення умов для її повноцінної життєдіяльності задля досягнення благополуччя у всіх сферах суспільного життя, а також вимагати обов'язковості вчинення таких дій третіми особами або державою у випадках, передбачених законом» [11, с. 25].

Ригіна О. М. аналізуючи поняття «правовий статус дитини», «права дитини», «потреби дитини» та «інтереси дитини», обґрунтовує, що вони тісно взаємопов'язаними за своєю природою. Передусім, права дитини становлять невід'ємний елемент її правового статусу. Крім того, доцільно вважати, що саме потреби та інтереси дитини визначають зміст і спрямованість її прав. Від-

так зазначені категорії можна розглядати як базис, на якому формується правовий статус дитини. Водночас слід урахувати, що частина потреб дитини має універсальний характер, зокрема йдеться про потреби, пов'язані із забезпеченням її виживання. Інші ж потреби, зокрема у сфері освіти та культурного розвитку, не є сталими: вони змінюються й розширюються під впливом розвитку суспільства, науково-технічного прогресу та трансформації системи цінностей [12, с. 30]. Водночас вказані визначення не враховують цивільно-правові аспекти поняття «права дитини».

З позиції цивільного права пропонуємо таке визначення: права дитини – це передбачені нормами чинного законодавства особисті немайнові та майнові права, які є невід'ємним елементом її правового статусу, обумовлені потребами дитини, здійснення яких гарантується державою, у тому числі можливістю захисту прав та обов'язковістю вчинення відповідних дій третіми особами/державою з метою забезпечення належного розвитку дитини.

Загалом проєкт ЦК України також зберігає існуючі гарантії у сфері прав дитини та додає ряд новел, зокрема: «охороняють інтереси зачатой, але ще не народженої дитини» (ч. 2 ст. 31); гарантовано право на вибір місця проживання з 14 років, до 14 років та до 10 років («осідок», ч. 2-4 ст. 35); визначено права малолітніх дітей («самостійно здійснювати особисті права, зокрема право на ім'я, на честь і гідність, на особистий простір (приватність), на висловлення власної думки з питань щодо свого життя, на результати своєї інтелектуальної, творчої, діяльності, на участь у дитячих громадських організаціях; на самозахист своїх цивільних прав та/або правомірних інтересів; звертатися до органів опіки і піклування, органів правопорядку, суду, інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та/або службових осіб за захистом своїх цивільних прав та/або правомірних інтересів, зокрема порушених батьками; самостійно вчиняти дрібні побутові правочини», ст. 37); передбачено право

дітей із 6 років «самостійно здійснювати платіжні операції з використанням емітованих на її ім'я електронних платіжних засобів для вчинення дрібного побутового правочин»; звільнено від відповідальності за шкоду вчинену малолітньою дитиною (ч. 3 ст. 37); визначено права неповнолітньої дитини («самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на результати своєї інтелектуальної, творчої, діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укладати договір банківського вкладу та розпоряджатися вкладом, який вона внесла на своє ім'я; самостійно укладати договір банківського рахунку і розпоряджатися грошовими коштами на рахунку»), а також порядок укладення правочинів за здою батьків та піклувальників (ч. 2 ст. 38); врегульовано цивільну відповідальність неповнолітніх (ст. 39), підстави надання повної цивільної дієздатності дитині (ст. 41); визначено особливості надання медичної допомоги малолітній дитині (ч. 4 ст. 304), порядок зміни прізвища для неповнолітніх до 16 років (ч. 4 ст. 315), посттанативні права (ст. 325), право на медичну інформацію (ч. 2 ст. 329); гарантовано принцип найкращих інтересів дитини (ст. 1476); визначено права дітей, народжених у недійсному шлюбі (ст. 1503)

визначено особисті права та обов'язки батьків і дітей (глава 100), а також дитини і осіб, які взяли дитину на виховання у сім'ю (ст. 1574); врегульовано майнові права та обов'язки дітей і батьків (глава 104), а також право на утримання дитини (глава 105); гарантовано права дітей при влаштуванні до різних сімейних форм виховання, а також при патронаті тощо [6].

Висновки. На основі проведеного дослідження з позиції цивільного права пропонуємо наступне визначення: права дитини – це передбачені нормами чинного законодавства особисті немайнові та майнові права, які є невід'ємним елементом її правового статусу, обумовлені потребами дитини, здійснення яких гарантується державою, у тому числі можливістю захисту прав та обов'язковістю вчинення відповідних дій третіми особами/державою з метою забезпечення належного розвитку дитини. Пропонуємо ч.1 ст. 28 проекту ЦК України доповнити новим реченням такого змісту: «Права дитини – це передбачені нормами чинного законодавства особисті немайнові та майнові права, які є невід'ємним елементом її правового статусу, обумовлені потребами дитини, здійснення яких гарантується державою, у тому числі можливістю захисту прав та обов'язковістю вчинення відповідних дій третіми особами чи державою з метою забезпечення належного розвитку дитини».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Ватрас В. А. Батьки та діти як суб'єкти сімейних правовідносин. *Університетські наукові записки*. № 4 (28). 2008. С. 145–150.
3. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Простибоженко О. С. Поняття «дитина»: потреба концептуальної уніфікації у контексті оновлення цивільного законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Том 1. № 91. С. 418–419. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.60>
6. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589>

7. Conor O'Mahony. Constitutional Protection of children's rights: visibility, agency and enforceability. *Human Rights Law Review*. Vol. 19. Issue 3. November 2019. P. 401–434. URL: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngz017>

8. Trude Haugli. Childrens Constitutional Rights in the Nordic Countries. Ch. 3. P. 39–57. URL: <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004382817/BP000005.xml>

9. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2010. 22 с.

10. Оніщенко Н.М., Львова О.Л., Сунегін С.О. Права і свободи дитини : вступ до проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 13–17.

11. Навроцький О.О. Класифікація суб'єктивних прав дитини в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Випуск 45. Том 1. С. 24–30. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7be80bf8-e2f0-4f2a-9e13-a7d993364b53/content>

12. Ригіна О. М. «Правовий статус дитини», «права дитини», «потреби дитини», «інтереси дитини»: загальнотеоретична характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 28–30. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/5>

Дата першого надходження статті до видання: 29.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)